

„KÖZEL, S TÁVOL”

Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely
éves konferenciájának előadásaiból
2009-2010.

Szerkesztő: Takó Ferenc

Tördelőszerkesztők: Balassi Márton és Laki Balázs

Támogató:

ELTE BTK Hallgatói Önkormányzat

Copyright © Eötvös Collegium, 2009
Minden jog fenntartva!

ISBN 978-963-08-1374-7

Készítette:

 Könyvműhely.hu
A kis példányszámú
könyvgyártás specialistája

www.konyvmuhely.hu

Tel: (46) 532-085

Tartalomjegyzék

A szerkesztő előszava7

„KÖZEL...”

DUDLÁK TAMÁS: Orientalizmus – a kelet tudományos megközelítése?11

TAKÁCS DÁNIEL: A thébai nyugati part műemlékvidéke25

SIMKÓ KRISZTIÁN: Hasonlatok a Lugale eposz „kő-fejezetében”37

FÖLDI ZSOMBOR: Halászat az óbabilóni kori állami kereskedelemben49

LÁSZLÓK JUDIT: Saul és a monarchia kialakulása (Egy tripllett logikai láncolata)61

BARATI ANDRÁS: Nagy Sándor az iráni hagyományban73

PECHNYÓ PÉTER: Bizánc és a szeldzsuk-törökök kapcsolatai a 11-12. században86

BAGYINKA KRISZTINA: Új szelek fújnak Törökországban94

DUDLÁK TAMÁS

Orientalizmus – a kelet tudományos megközelítése?

*Isten földje napkelet
Ő az úr nyugat felett.
Földmészk, északra s délnek
Keze békéjében élnek.*

Goethe

Jelen tanulmányban az iszlám világ és a nyugat kapcsolatrendszerének egy sajátos vonulatára, a nyugati világ keleti (elsősorban iszlám) világgal kapcsolatos tudományos vizsgálódásainak jellegzetességeire és az ilyen jellegű kutatások buktatóira hívom fel a figyelmet. A téma kifejtése Edward Said (1935-2003) nagy port kavaró 1978-as *Orientalizmus* című művének gondolatmenetét követi, de számos más 20. századi elméleti felvetés is helyet kap, valamint Said ismertetett felfogásának gyenge pontjaira is kitér. A palesztin származású szerző az USA-ban összehasonlító irodalomtudományi területen folytatott kutatásokat. Fontos hangsúlyozni, hogy a tárgyalt mű szerint általában csak a muszlim világra (annak is a központi, arab lakta területeire) érvényes megállapítások következnek – lévén Said is palesztin, elsősorban ez a kérdés foglalkoztatta, bár az *Orientalizmus* a teljes orientalista tudományosság létjogosultságát és tudományos értékeit kérdőjelezi meg.

Said definíciója az orientalizmusról

Az orientalizmus jelenségét tárgyalhatjuk, értékelhetjük úgy, mint a Keletről való gondolkodás intézményesült formáját, mely azzal

foglalkozik, hogy tárgyaról állításokat tegyen, felügyelje a nézőpontokat, jellemezze, tanítsa és befolyást gyakoroljon fölötté.¹

Orientalizmusnak nevezem azt a gyűjtőfogalmat, mely felöleli a Kelet megközelítésének valamennyi nyugati módozatát. Az orientalizmus az a diszciplína, melynek segítségével a Kelet mint a tudományos kutatások, felfedezések és gyakorlati alkalmazások tárgya rendszerezetten megfigyelhető. Szóhasználatomban az orientalizmus ennél sokkal tágabb fogalom, s felöleli azon álmok, képek és szavak halmazát is, melyek közül bárki szabadon válogathat, ha a két világot elválasztó határvonaltól keletre elterülő térséggel kapcsolatban kíván megnyilatkozni.²

Said meghatározásában az orientalista pedig az a kutató, aki valamilyen (irodalmi, történelmi vagy filológiai) szempontból a Kelettel foglalkozik; fontos jellemzője, hogy eszméi generációról generációra öröklődtek, gondolatvilága pedig a tudományos közvéleményben állandó jelleggel jelen van.

A diskurzus és a paradigma

Said szerint senki sem vonhatja ki magát a hatalom korlátozó és behatároló hatása alól, s így fenntartja magának azt a lehetőséget is, hogy saját műve sem – mint minden humántudomány, mely a politikai döntéshozóktól kap pénzt a kutatásra – tévedhetetlen, s magában hordozza azt az eshetőséget is, hogy a politika beleszólhat a munkájába. A szerző azt is nyíltan bevallja, hogy épít kortársainak elméleti elgondolásaira.

Ezek közül először Michel Foucault (1926–1984) francia gondolkodót kell kiemelnünk, aki életében a hatalom és a tudás közti

¹ Edward Said, *Orientalizmus* [Ford.: Péri Benedek], Bp., Európa, 2000, 12.

² u. o. 130.

összefüggéseket vizsgálta. Szerinte minden kornak van egy diskurzusa, sajátos látásmódja. Ezt úgy határozza meg, mint a jelenségek egy olyan szervezett rendszerét, mely meghatározza az általunk érzékelt dolgokat. Tehát egyfajta előítéletként működnek, melyek öntudatlanul is napszemüveggént szűrik meg a felénk áramló információkat.³ Az egyes diskurzusok között azonban nincsen éles elkülönülés, hanem az átmenet fokozatosnak mondható. Said ilyen diskurzusként fogja fel az orientalizmus jelenségét is:

Az orientalizmus akkora tekintélyre tett szert, hogy senki egy sort sem írhatott le, egyetlen szalmaszálat sem tehetett keresztbe a Kelettel kapcsolatosan anélkül, hogy figyelembe ne vette volna az orientalizmus által kijelölt szellemi és fizikai korlátokat.⁴

Az orientalizmus így végtére is nem egyébbé, mint az egyes alkotások és szerzők idézésének zárt rendszerévé válik. Még az a tudós is, aki egy elveszettnek hitt kéziratra bukkan, sem tesz egyebet, mint kincsét egy már előre elkészített és kidolgozott kontextusba illeszti be.⁵

Feltétlenül meg kell említeni a paradigma-elméletet, melynek „atyja”, Thomas Kuhn (1922-1996) lényegében hasonló jelenséget tárgyal, mint Foucault – az intézményesült tudományosság jelenségét. Híres műve: *A tudományos forradalmak szerkezete* (1962). Meghatározása szerint a paradigma tudományos eredmények olyan rendszere, mely „egy bizonyos időszakban a tudományos kutatók egy közössége számára problémáik és problémamegoldásaik modelljeként szolgálnak.”⁶

³ Zahary LOCKMAN, *Contending Visions of the Middle East – The History and Politics of Orientalism*, Cambridge University Press, 2010, 186.

⁴ Edward Said, *Orientalizmus* [Ford.: Péri Benedek], Bp., Európa, 2000, 13.

⁵ u. o. 471.

⁶ Thomas Kuhn, *A tudományos forradalmak története*, Bp., Osiris, 2000, 10.

A tudományok kérdésekre adott válaszai „szilárdan beépülnek abba a tananyagba, melynek elsajátítása készíti elő és jogosítja fel hivatásukra a tudósjelölteket. A képzés egyszerre szigorú és merev, ezért e válaszok erősen befolyásolják a tudományos gondolkodást.”⁷ Röviden úgy lehetne mondani, hogy mindenkinek végig kell járnia a „szakma iskoláit”.

A következő elmélet az oreintalizmus egy szintén fontos jellemzőjére világít rá. Az Antonio Gramsci (1891-1937) által kidolgozott kulturális hegemonia elmélet, mely a modern társadalmak hatalmi szerkezetét jellemzi. Eszerint az uralom gyakorlását két módon lehet birtokolni, az első (a korai társadalmak és a diktatúrák gyakori eszközeként) a direkt, közvetlen (erőszakkal történő) hatalomgyakorlás, ám sokkal hatékonyabb mód az a hegemonia, amely az eszmék, ideológiák, mítoszok, stb. hajlékony rendszerbe foglalásával biztosítja az alávetettek, a kolonizált, kormányzott „nép” egyetértését. Said művének egésze is a kulturális elnyomás természetének, működésének feltárását vette célba.

Fontos még megemlíteni Claude Lévi-Strauss (1908-2009) francia antropológus azon felvetését – mely Said álláspontjára szintén hatást gyakorolt –, miszerint „az elme alaptermészete a rendszerezés igénye. A rend, a rendszer pedig csak úgy érhető el, ha az agy mindent osztályoz, mindent pontosan felmér, és egy olyan biztonságos zugban helyezi el, ahonnan bármikor elővarázsolható.”⁸

⁷ u. o. 19.

⁸ Edward Said, *Orientalizmus* [Ford.: Péri Benedek], Bp., Európa, 2000, 98.

Kelet és Nyugat dichotómiája

A történelemben számos példát hozhatunk arra, hogy megkülönböztetjük a hozzánk tartozó teret, mely a „miénk”, és mindazt, ami azon túl van, az ismeretlent, az „övéket”. (Gondoljunk csak a civilizált és a barbár világ viszonyára.) A Kelet és a Nyugat korrelatív (egymáshoz viszonyított) fogalmak, inkább csak az emberek képzeletében léteznek, földrajzilag nem határolhatók egyértelműen; de vannak egyértelmű részeik. A Kelet – mint ahogyan párja, a Nyugat is – mesterséges fogalom, s „az európai kultúra megszilárdulásának és önazonosságtudata kialakulásának szempontjából nagy jelentőséggel bírt az, ahogy a Kelettel mint valami pót-énnel, titkos ellentettel szemben kísérelte megfogalmazni önnönmagát.”⁹ A keleti világ a másságot testesítette meg. Az pedig, hogy okcidentalizmus mint tudomány nem létezik, Said szemében annak bizonyítéka, hogy a Kelet csak a nyugati világ szemében létező fogalom.

Az orientalizmus intézményrendszere

A föld meghódítása – ami többnyire nem egyéb, mint elorzása azoktól, akiknek más a színük vagy kissé laposabb az orruk – nem valami gyönyörűséges látvány, ha túlságosan közelről nézzük. Csak valamilyen eszme emelheti föl. Egy eszme a hódítás háttérében; nem valami érzelmi alakoskodás, hanem valódi eszme és önzetlen hit ebben az eszmében – valami, amit fölmagasztosíthat az ember, és leborulhat előtte, és áldozhat neki.

Joseph Conrad: A sötétség mélyén

⁹ u. o. 13.

Az orientalizmus köré a 19. század folyamán – a többi tudományhoz hasonlóan – intézményrendszer épült, mely a megszervezés és egységesítés nyilvánvaló céljával kívánt egyfajta determinisztikus közeget létrehozni. Az egyetemek falai között számos intézet alapult, s a Kelet kutatása fokozatosan az állami politika egyik fontos (stratégiai) ágává nőtte ki magát. 1822-ben francia részről a Soci t e asiatique, 1823-ban angol részről a Royal Asiatic Society és az 1842-ben az American Oriental Society megalakulása képviselte a tudományos kutatást.

A szakadatlanul érkező anyagi támogatás az orientalizmust mint a Keletről szerzett ismeretek halmazát egyfajta információs szűrővé emelte, s a Keletről szerzett tapasztalatok csak ezen keresztül juthattak el Nyugatra. A folyamatos támogatás megsokszorozta, sőt önálló létre is alkalmassá tette az orientalizmus rendszeréből a közéletbe, a mindennapok kultúrájába kiáramló közhelyeket.¹⁰

A Kelethez csak az orientalisták szigorú szabályainak, tudós elméleteinek sűrűjén keresztül vezet az út. [...] Mindez arra kényszeríti a nyugati ember elméjét, hogy „kérdéseire a választ ne a keleti világ forrásaiban, hanem az orientalisták munkáiban keresse.”¹¹

Napóleon egyiptomi hadjárata azért különösen jelentős a keleti és nyugati kapcsolatok történetében, mert ez volt az első alkalom, amikor egy nyugati állam a tudományos bábáskodás eszközét felhasználva a gyarmatosítás igényével lépett fel. Ettől kezdve orientalistának lenni azt jelentette, hogy az ember megfelelő, egyetemi szintű orientalista képésben részesült, s megszerezte a szakma elsajátításához feltétlenül szükséges ismereteket.

¹⁰ Edward Said, *Orientalizmus* [Ford.: Péri Benedek], Bp., Európa, 2000, 18.

¹¹ u. o. 119-120.

Az orientalizmus eszközrendszere (filológia)

A 19. században tudósok tucatjai foglalkoztak a Keletről hozott kéziratok tömegének megfejtésével, rendszerbe foglalásával és fordításával. Said arra hívja fel a figyelmünket, hogy a szövegekőzpontúságnak nagy a veszélye:

A közvélemény ugyanis szakértelmet tulajdonít neki, melyet a tudományok, az intézmények, a kormányok támogató véleménye még inkább misztifikálhat, s könnyen előfordulhat, hogy a szöveg  zsiója egy idő után egyre magasabbra emelkedik, mint amennyit valóságos haszna megérdemelne.¹²

A legfontosabb tényező az orientalizmusban, hogy a nyugati ember végzi a kutatást, ő az, aki ír, a keletiről pedig írnak – vagyis kénytelen passzívan elviselni a feje fölött zajló tudományos vizsgálódásokat, s az aktív beleszólást megtagadják tőle. A két fél viszonya tehát egyértelműen az erőfölényről szól.¹³ A Said által vizsgált orientalisták között alig van olyan, aki akár csak egyetlen sorát is keletieknek szánta volna. A nyugati tudományosság csakis a nyugati fogyasztó igényeit próbálta kielégíteni.

Said állítja, hogy a Kelettel foglalkozó nagy tudósok a 19. század folyamán szinte mind filológusként kezdték pályájukat és alapvetően azon elképzelést vallották, miszerint az emberiség nyelveit olyan családokba lehet sorolni, mint például az indoeurópai vagy a sémi nyelvek. Az osztályozás igénye ekkoriban minden tudományban felmerült. Ernest Renan (1823-1892) francia történész és nyelvész például a sémi nyelvek filológiai szempontú vizs-

¹² u. o. 165.

¹³ u. o. 539.

gálata (mondatszerkezet, kifejezésmódok) alapján messze ható következtetéseket tett egész nyelvekről és kultúrákról. Nála is előkerül az a korabeli tudományosságban gyakran felbukkanó állítás, miszerint a sémi nyelvek a fejlődés egy alacsonyabb állapotában megrekedtek, évszázadok óta megmerevedtek és képtelenek bármiféle reformra.

A külső szemlélő számára a sémik egyszerűségük okán tökéletlen népségnek tűnnek. Ez a faj az indoeurópaiakhoz képest – ha használhatom egyáltalán ezt a hasonlatot – olyan, mintha egy cezuravázlat és egy festmény között akarnánk párhuzamot vonni; hiányzik belőle mindaz a gazdagság, bőség, az életnek az a fajta színekben gazdag kisugárzása, mely nélkül semmi sem lehet tökéletes. Az olyan emberekhez hasonlóan, akikben a rátermettség erénye csak nyomokban fedezhető fel, s fényes gyermekkor után férfivá érve nem képesek átlépni a középszerűség korlátait, a sémi népek is történelmük kezdeti szakaszában élték virágkorukat, ám igazán éretté sohasem váltak.

– idézi Said.¹⁴ A sémi népekre, s leginkább az arabokra tehát ráhúzták a megrögzött sivataglakó bélyegét, melytől semmilyen módon nem szabadulhattak meg.

A „sémi” egy olyan időtlen és arctalan kategóriává kezdett válni a tudományos diskurzusban, mely a sémi lényeg ismeretében megjósolja, előrevetíti a „sémi” viselkedés valamennyi konkrét megnyilvánulását, és közben a közös „sémi” elemre építve megkísérel magyarázatot adni az emberi élet, a hétköznapi cselekvések valamennyi vetületére.¹⁵

¹⁴ u. o. 258.

¹⁵ Edward Said, *Orientalizmus* [Ford.: Péri Benedek], Bp., Európa, 2000, 398.

Orientalista előítéletek

Számos előítélet él az emberekben általában a Kelet szó hallatán (keleti jellem, keleti hangulat, keleti önkény), melyet a téma tudományos vizsgálói sem igyekeztek cáfolni, hanem sokszor még inkább ráerősítettek ezekre a prekoncepciókra. Marx például elméletében külön kezelte Ázsiát, melyre sajátos „keleti” (ázsiai) termelési mód jellemző. Ezen toposzok mentén jól körüljárhatók Said orientalizmus-elméletének leglényegesebb állításai.

Az „örök változatlanság mítosza” az előbbieken Renan „sémi típusról” alkotott véleménye kapcsán már kifejtésre került. Fel kell tennünk a kérdést, hogy tudományosan megalapozott lehet-e keleti gondolkodásról beszélni? Tisztában kell lennünk azzal, hogy az olyan, elismerésnek szánt kifejezések, mint a „Kelet bölcsessége” szintén a rosszízű időtlenséget idézik. Ez lehet annak a példája, hogy az állandóan előbukkanó előítéletek azoknál is előjönnek, akik alapvetően megértően viszonyulnak bármilyen tárgyalt keleti témához.

Edward William Lane (1801-1876) angol utazó és filológus meglehetősen szókimondóan ír a „közösülés szabadságáról”, mely szerinte Egyiptomot jellemzi.¹⁶ A filmvásznon is él az Ezer-egyéjszaka-kép: a szexuális kicsapongás és a vérszomjas gazság szinonimái jelennek meg. Szexualitástól túlfűtött szörnyszülöttekként ábrázolják a keletieket, akik ravasz csapdákat állítanak, zseniálisan álnok terveket szőnek.¹⁷

¹⁶ u. o. 289.

¹⁷ u. o. 497.

A szexualitás és misztikum által körülvengett Kelet mellett létezett ennek a világnak egy másik arca is: sokan a kegyetlenség és fanatizmus melegegyként tekintettek rá, mely egyet jelentett a veszéllyel és a keresztény világ számára az állandó fenyegetettséggel.

Az öngazgatásra való képtelenség szintén súlyos vádként jelenik meg, s ezáltal a „Kelet és a keleti ember elveszíti a fejlődéshez, átalakuláshoz, a szó legmélyebb értelmében vett emberi változásokhoz való jogát.”¹⁸ Arthur James Balfour (1848-1930) angol diplomata és miniszterelnök szerint „Tekintsék csak át nyugodtan a nagy általánosságban Keletnek nevezett vidéken élő bennszülöttek egész történelmét, s egyetlen példát sem találnak az öngazgatásra. Aranykoruk – valóban dicső századaik – az önkényuralom, az abszolút hatalom rabigájában telt. Az emberi civilizációt kiteljesítő vívmányaik – melyek tényleg jelentősek – ilyen hatalmi viszonyok között születtek... sokkal jobb kormányzat irányítása alatt élhetnek most, mint a világtörténelem során bármikor, mely nemcsak az ő javukat szolgálja, de kétségtelenül az egész civilizált Nyugatnak is hasznára válik...”¹⁹ Íme annak a példája, hogy egy megszálló hatalom megpróbálja tudományos igénnyel alátámasztani Egyiptom megszállását.

Alphonse de Lamartine (1790-1869) francia író és politikus 1833-as kijelentése szerint: „Az arab föld a csodák hazája; minden innen származik, minden hiszékeny fanatikus ember prófétává érhet itt.”²⁰

¹⁸ u. o. 357.

¹⁹ u. o. 62-63

²⁰ u. o. 309

T.E. Lawrence (1888-1935) (ismertebb nevén arábiai Lawrence) szerint az arabokra különösen jellemző, hogy képtelenség a racionalitás bármilyen formáját felfedezni bennük:

Hit nélkül, a földi kincsek és örömök kecsgetető ígéretével a teremtett világ bármely eldugott szegletébe el lehet csábítani őket – a meny nyet kivéve –, de ha az úton... egy prófétába botlanak, akinek nincs hol álomra hajtania fejét, s élelméről az adakozó lelkű emberek és a madarak gondoskodnak, igéiért a legdrágább kincseket is elhajítják...²¹

Lord Cromer (1841-1917) angol diplomata annyira „megértő” a keletiekkel, hogy szerinte nem szabad korlátaikat meghaladó logikai szabályokat és tudományos módszereket rájuk erőltetni, mert úgyis képtelenek azokat tudomásul venni. „A keleti ember gondolkodásában, akár csak a keleti utcák nyüzsgő forgatagában, nem fedezhető fel semmiféle szabályosság. A keleti ember érvelése pongyola.”²²

Az iszlám alapítóját és szent könyvét még a 19. század tudományos hangvétele közepette is rengeteg előítéllettől terhes kritika érte. Általában zavaros és összefüggéstelen műnek tartották, melyet Mohamed talált ki saját meghatározott céljainak elérése érdekében.

Hogy megértsük a 19. század imperialista hatalmainak keleti tudományos motivációit elég, ha Lord Curzon-höz (1859-1925), India alkirályához fordulunk:

²¹ u. o. 426

²² Edward Said, *Orientalizmus* [Ford.: Péri Benedek], Bp., Európa, 2000, 72.

Az a szilárd alap, melyre támaszkodva minden bizonnal megtarthatjuk eddig megszerzett pozícióinkat, csak akkor fektethető le, ha nemcsak a keleti népek nyelveit sajátítjuk el, de megismerjük szokásaikat, érzelmeiket, hagyományait, történelmüket és vallásaikat, s megértjük mindazt, amit a Kelet szellemének nevezhetünk. [...] A keleti tanulmányok korántsem tekinthetők intellektuális luxusnak, hanem birodalmi kötelességnek.²³

A kritika

Edward Said munkája természetszerűen nagy port kavart, hiszen felvetése a több évszázados orientalisztika hagyományainak alapjait, annak létjogosultságát, tudományos igazságát támadta.

Az arab világban is félreértették az Orientalizmus célját – vélekedik Said. Azt hiszik ugyanis, hogy a könyv célja minden esetben az arabok védelme, sőt ellentámadás a Nyugattal szemben. Pedig Said maga is bevallja, hogy „sem érdeklődésem, sem képességeim nem ösztönöznek arra, hogy kísérletet tegyek az igazi Kelet és az igazi iszlám meghatározására.”²⁴ Said legfőbb hibája talán, hogy nem is próbál tudományosan megalapozott alternatív történelemképet felvázolni a bírált európai helyett. Sokan azt is jogosan a szemére vetik, hogy kihagyta a németeket, olaszokat, spanyolokat, oroszokat mint a Keletről hatalmas ismeretanyagot felhalmozó nemzeteket, illetve nem vizsgálta, hogy elmélete mennyire alkalmazható rájuk.

Volt, aki az *Orientalizmust* ördögi összeesküvésnek bélyegezte (például Bernard Lewis), s olyan ellenérveket hoz fel, hogy a könyv

²³ u. o. 368

²⁴ u. o. 580

nem a megfelelő hangon megfogalmazott kritika, néha túl erőltetett példákat hoz, illetve „kiszabadította a szellemet a palackból”, s hogy a szerző valójában nem is ért tárgyhához.²⁵ Mások a szerző sértődöttségét emlegetik, s művére mint a kettős (arab-amerikai) identitás kivételére tekintenek, vagyis hogy Said nem találta helyét a világban²⁶ – a vita tehát hamar személyes irányba tolódott.

Said kritizálói legnagyobb hibáját abban látja, hogy „az Orientalizmus-t ennek ellenére sokkal inkább az alávetettség dokumentumának tekintették – a világ nyomorultjai visszafeleselnek –, semmint a kultúrát fegyverként suhogtató, terjeszkedő hatalommal szembeni multikulturális szempontú kritikának.”²⁷

Bár a jelen dolgozat szerzője nem ért egyet Said minden felvetésével, annyi mindenestre bizonyosnak tűnik, hogy még ha Said gondolatvilága néhol túlzó és erőltetett is, mindenképpen fontos, hogy bármilyen orientalisztikai téma tárgyalása során óvakodjunk a közvéleményben és a politikában mélyen gyökerező előítéletektől, s gondolataink kifejtése során helyes fogalomrendszerrel dolgozzunk. Azt biztosan beláthatjuk, hogy ez az elmélet sem tökéletes, mivel csak a valóság egy szeletét fedi, csak egy olvasatot képvisel a Kelet és a Nyugat kapcsolatrendszerében, csupán **a saját maga módján „szólaltatja meg” a tényeket.** Ne feledjük, hogy a „másik oldalon” mindig ott vannak a mindenkor önzetlen, életüket a kutatásnak szentelő „emberbarát” orientalisták – kérdés csupán, hogy milyen hangsúllyal sikerül szerepet kapniuk a közgondolkodásban.

²⁵ Contending Visions of the Middle East – The History and Politics of Orientalism, 191-192

²⁶ Simon Róbert: Iszlám kulturális lexikon, 354. o.

²⁷ Edward Said, *Orientalizmus* [Ford.: Péri Benedek], Bp., Európa, 2000, 589.

CLIFFORD, James: „Saïd orientalizmusáról”, *Magyar Lettre Internationale*, 2000/39.

KUHN, Thomas: *A tudományos forradalmak története*, Bp., Osiris, 2000.

LOCKMAN, Zahary: *Contending Visions of the Middle East – The History and Politics of Orientalism*, Cambridge University Press, 2010.

SAID, Edward: *Orientalizmus* [Ford.: Péteri Benedek], Bp., Európa, 2000.

SIMON Róbert: *Iszlám kulturális lexikon*, Bp., Corvina, é. n.

A thébai nyugati part műemlékvidéke

Történeti bevezetés

A thébai terület fejlődésére az óbirodalomi központosított hatalom felbomlása, az első átmeneti kor szellemisége és történelmi kontextusa, valamint helyi kultuszok beindítása hatott indító lökésként. A város (Egyiptom szerte elterjedt módon) Nílustól keletre eső felén alakult ki a lakott terület, míg a nyugati part a temetők és műemlékek otthona lett. Az itt található el-tarifi nekropoliszból már a héraikleopoliszi dinasztiák korából származó papi tisztviselők sírjait is ismerjük.¹ Az utánuk következő 11. dinasztia helyi, felemelkedő uralkodó családjának több tagja is ide temetkezett. Az ő erőfeszítéseik azok, amelyek Egyiptomot ismét újraegyesítik. A hierakónpoliszi Anhtifit és végül az ellenséges északi (héraikleopoliszi) dinasztiát legyőzve a család az ország élére állt, így Théba kiemelt szerepe ezzel a mozdulattal véglegesült.

Az uralkodóvá vált thébai nomarkhoszok már az egyesítés előtt is előnyben részesítették a várost a többi felső-egyiptomi településsel szemben. A Théba keleti partján található karnaki Amon-Ré templom legkorábbi közvetlen bizonyítékai II. Antefre utalnak. Az ő nyolcszögletű, feliratos homokkőoszlopa a templom területéről előkerült legkorábbi építési emlék. Az újraegyesítést végrehajtó II. Mentuhotep valószínűleg kinagyíttatta, vagy újraépíttette azt és egy Ká (kA) szentélyt tetetett belé. Ez a moz-

¹ I. SHAW, *Oxford History of Ancient Egypt*, Oxford University press, 2000,149.